

OBLIKE IN DEJAVNIKI DOSTOPA DO INTERNETA V SLOVENIJI**1

Povzetek. Z navezavo na teorije digitalne neenakosti v članku raziskujemo oblike dostopa do interneta med slovenskimi uporabniki interneta ter dejavnike, ki vplivajo na posvajanje in pogostost rabe različnih oblik dostopa. V empiričnem delu je z uporabo binarne logistične in multivariatne linearne regresije ugotovljeno, da sta v Sloveniji glavni obliki dostopa do interneta dostop na namiznem/prenosnem računalniku in dostop na mobilnem telefonu, najpogosteje pa uporabniki do interneta dostopajo prek mobilnih telefonov. Ugotavljamo, da na posvajanje in pogostost rabe različnih oblik dostopa vplivajo starost, izobrazba, delovni status, dohodek, prisotnost otrok v gospodinjstvu ter digitalne veščine. Med slovenskimi uporabniki interneta obstajajo razlike v materialnem dostopu do interneta, ki jih sooblikujejo sociodemografski dejavniki, nakazuje pa se predvsem izključenost starajoče se populacije iz mobilnega dostopa do interneta.

Ključni pojmi: dostop do interneta, digitalni razkorak, digitalna neenakost, mobilni dostop do interneta, osebni računalnik, tablični računalnik, raba interneta

Uvod

V zadnjih dveh desetletjih so se načini, kako ljudje dostopajo do interneta, močno spremenili. Na prelomu tisočletja, ko je internet uporabljalo okrog 30 % prebivalcev Slovenije, osebni računalnik pa okrog 45 %, je bil dostop do interneta prek računalnika glavni oz. edini način dostopa (Vehovar in Vukčević, 2001). S pojavom mobilnega dostopa do interneta ter razvojem in hitrim posvajanjem pametnih telefonov in tabličnih računalnikov so se načini, s katerimi napravami in kje lahko uporabniki dostopajo do interneta, močno spremenili. Podatki Eurostata kažejo, da je v Sloveniji leta 2012 30 % posameznikov, starih med 16 in 74 let, uporabljajo mobilne

* Dr. Darja Grošelj, docentka, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija; Miha Matjašič, magister družboslovne informatike, asistent, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

naprave za dostop do interneta, do leta 2017 pa je ta delež narasel že na 63 % (Eurostat, 2018). Hiter tehnološki razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij (v nadaljevanju IKT) je omogočil dostop do interneta na različnih (ne)mobilnih napravah, doma, na poti in v najrazličnejših situacijah.

Raziskovanje oblik in dejavnikov dostopa do interneta je pomembno, ker različne oblike dostopa omogočajo različne rabe interneta oz. digitalnih storitev, določajo prostorski in časovni vidik uporabe ter ponujajo različne stopnje zasebnosti in avtonomije rabe interneta. Vprašanja dostopa do interneta in njegove rabe ter njenih posledic raziskuje področje digitalnih neenakosti, kamor se uvršča tudi pričujoči prispevek. Področje se je razvilo iz izhodišča, da je v družbi, v kateri uporaba IKT v določeni meri omogoča sodelovanje v družbi, izjemnega pomena razumevanje vrzeli med posamezniki, ki jim raba IKT omogoča boljši družbeni položaj, in tistimi, ki so zaradi (ne)uporabe IKT v relativno slabšem položaju (Rogers, 2001). Na kakšen način ljudje dostopajo do interneta in kako ga uporabljajo, ima lahko posledice za »pomembna normativna vprašanja, kot so enake možnosti in demokracija« (Mossberger et al., 2003: 5). Podobno v pregledu področja digitalne vključenosti Robinson in drugi (2015) ugotavljajo, da imajo lahko neenakosti pri dostopu do interneta in njegovi rabi vrsto posledic za kakovost posameznikovega življenja, ki zajemajo vprašanja spola, rase, socialne razslojenosti, zdravstvene oskrbe, gospodarske aktivnosti, socialnega kapitala in politične aktivnosti. Posamezniki, ki lahko v digitalni sferi sodelujejo bolj celostno, so zato v primerjavi s posamezniki, ki internetnih tehnologij ne uporabljajo oz. jih uporabljajo omejeno, v relativno boljšem položaju.

Vprašanja neenakosti v dostopu do interneta so bila v ospredju predvsem v obdobju množičnega posvajanja IKT, ko so se raziskovalci osredotočali na digitalni razkorak (angl. *digital divide*; Mossberger et al., 2003), to je na »vrzel med tistimi, ki imajo dostop do računalnikov in interneta, in tistimi, ki ga nimajo« (van Dijk, 2005: 1). Nato so se raziskovalci začeli osredotočati na druge dejavnike digitalnega udejstvovanja, npr. na motivacijo, digitalne veščine, razlike v rabah specifičnih digitalnih storitev, medtem ko so bila vprašanja razlik v dostopu deležna manjše raziskovalne pozornosti. Vendar pa se z razvojem in posvajanjem novih, predvsem mobilnih tehnologij, načini, kako in kje ljudje dostopajo do interneta, močno spreminjajo. Zato ni pomembno zgolj vprašanje razlik v dostopu med uporabniki in neuporabniki interneta, temveč postaja vedno pomembnejše vprašanje razlik v dostopu do interneta med posamezniki, ki internet uporabljajo. Pričujoči prispevek zato išče odgovor na vprašanja, kakšne oblike dostopa do interneta uporabljajo uporabniki interneta v Sloveniji ter kateri sociodemografski dejavniki vplivajo na posvajanje in rabo posameznih oblik dostopa.

Teorije digitalnih neenakosti

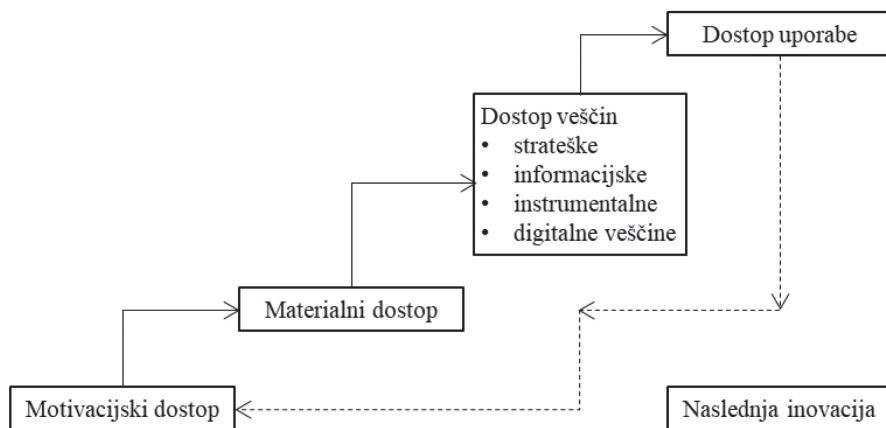
Teorije digitalnih neenakosti so se razvile iz kritike dihotomičnega razumevanja digitalnega razkoraka kot vrzeli med tistimi, ki dostop do interneta imajo, in tistimi, ki ga nimajo. Van Dijk (2005) je izpostavil štiri omejitve takega pristopa: izraža preprosto delitev na dve skupini (imajo dostop – nimajo dostopa); izraža, da je vrzel med skupinama nepremostljiva; izraža idejo, da so neenakosti med skupinama absolutne; in daje napačen vtis, da obstaja le en razkorak med skupinama (ta je fizičen in se tiče računalniške opreme). Avtorji, ki so se prvi odmaknili od ideje dihotomičnega razkoraka, so predstavili izraz *digitalna neenakost*, ki zaobjema »ne le razlike v dostopu, temveč tudi neenakost med posamezniki, ki dostop do interneta načeloma imajo« (DiMaggio in Hargittai, 2001: 1). DiMaggio in Hargittai (2001) sta nadalje izpostavila več možnih virov digitalnih neenakosti med posamezniki, ki internet sicer uporabljajo, npr. neenakosti v opremi, avtonomiji dostopa, veččinah, podpori in v obsegu rabe interneta.

Po premiku k bolj celostnemu razumevanju digitalne neenakosti je več avtorjev razvilo teoretične modele digitalnih neenakosti z naborom dejavnikov, ki te neenakosti povzročajo (van Dijk, 2005; DiMaggio et al., 2004; Helsper, 2012; Selwyn, 2004). V nadaljevanju se osredotočamo na van Dijkov (2005) model, ki je osnova našemu raziskovanju oblik in dejavnikov dostopa do interneta. Van Dijk (2005) izhaja iz teorije virov in posameznikovega relativnega družbenega položaja ter iz teorije apropiacije tehnologije. Model opisuje razmerje med štirimi ključnimi elementi, ki soustvarjajo digitalne neenakosti. Začetna točka so (1) posameznikove *osebne in pozicijske neenakosti*, npr. spol, starost in zaposlitveni status. Te sooblikujejo neenako (2) *porazdelitev virov oz. sredstev*, ki so lahko materialna, časovna, duševna, socialna ali kulturna. Neenaka porazdelitev sredstev povzroča neenako (3) *dostop do digitalnih tehnologij*. Ta pa ima za posledico neenako (4) *sodelovanje v družbi*, ki rekurzivno povečuje kategorične neenakosti in neenako porazdelitev virov.

Van Dijk (2005) tretji element *dostop do digitalnih tehnologij* razume kot krovni izraz, ki zaobjema štiri vrste dostopa do interneta (slika 1). Beseda *dostop* se v njegovem modelu ne nanaša le na materialni dostop do interneta, temveč opisuje proces apropiacije tehnologije. Konceptualno van Dijk razlikuje med štirimi specifičnimi zaporednimi vrstami dostopa: motivacijski dostop, materialni dostop, dostop veččin in dostop uporabe (slika 1), ter predpostavlja, da so te štiri vrste dostopa med sabo linearno in zaporedno povezane. Motivacija je predhodni pogoj vseh ostalih vrst dostopa, posameznik pa jo udejanja s pridobitvijo materialnega dostopa. Nato se mora posameznik naučiti, kako tehnologije upravljati in uporabljati, kar se nanaša na dostop veččin. Šele po pojavu motivacije, pridobitvi materialnega

dostopa ter večšin se proces apropiacije zaključi z uporabo. Nazadnje van Dijk predpostavi, da so štiri vrste dostopa rekurzivne in jih posameznik ponovno, delno ali v celoti izkusi ob pojavu novih tehnologij. Na sliki 1 je to predstavljeno s povratno zanko, ki povezuje dostop uporabe ter motivacijski dostop in prikazuje, da je van Dijkov model apropiacije tehnologije dinamičen.

Slika 1: KUMULATIVNI IN REKURZIVNI MODEL ZAPOREDNIH VRST DOSTOPA DO INFORMACIJSKO KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJ

Vir: van Dijk (2005: 22).

Oblike in dejavniki dostopa do interneta

V nadaljevanju se osredotočamo na konceptualno razumevanje materialnega dostopa do interneta in njegovih dejavnikov ter na študije, ki so dejavnike dostopa empirično raziskovale. Avtorji teoretičnih modelov digitalnih neenakosti ponujajo različne konceptualne opise materialnega dostopa do interneta, ki se v splošnem večinoma nanašajo na specifične internetne naprave in lokacije dostopa.

Van Dijk, ki je svoj model razvil še pred nastopom mobilnih tehnologij, definira materialni dostop kot »posedovanje ali možnost dostopa do računalnikov in internetne povezave« (van Dijk, 2005: 48). Pridobitev materialnega dostopa lahko zajema nakup internetne naprave ali možnost dostopa do takih naprav na delu, v šoli, knjižnicah ali drugih institucijah. DiMaggio in sodelavci (2004) identificirajo dve dimenziji materialnega dostopa, ki sta tudi potencialna vira neenakosti v dostopu: kakovost in lokacija dostopa. Prvič, kakovost in ustreznost strojne opreme (naprav), programske opreme in internetnih povezav sta pomembni, ker uporabniki s poškodovanimi ali

zastarelimi napravami ter počasnimi povezavami ne morejo dostopati do vseh digitalnih vsebin in storitev, ki so na voljo. Drugič, lokacija dostopa, ki je povezana z avtonomijo dostopa (tj. stopnja nadzora, ki ga imajo ljudje pri uporabi interneta), je pomembna, saj lahko določa uporabnikovo stopnjo prilagodljivosti glede časa, vsebine in zasebnosti pri uporabi interneta. Podobno tudi Selwyn (2004) navaja, da je izrednega pomena kontekst uporabe IKT, ki zajema kakovost in stroške opreme ter okolje in čas dostopa. Materialni dostop je v (2012) teoretskem modelu digitalnih neenakosti Ellen J. Helsper, v katerem se povezuje socialna in digitalna stratifikacija, razumljen kot posrednik med socialno in digitalno vključenostjo. Helsper dostopa do interneta konceptualno ne definira, predlaga pa, da so njegove pomembne dimenzije kakovost, mobilnost in vseprisotnost (angl. *ubiquity*).

Nadalje avtorji teoretskih modelov digitalnih neenakosti navajajo različne dejavnike materialnega dostopa do interneta. Van Dijk (2005) predpostavlja, da so glavni dejavniki materialnega dostopa posameznikovi materialni, duševni in socialni viri. DiMaggio in drugi (2004) predpostavljajo, da so si ljudje, ki imajo višji socialno-ekonomski status, zmožni ustvariti boljši dostop do interneta. Izpostavijo predvsem dejavnike, kot so družinski socialno-ekonomski status, starost, izobrazba, dohodek, spol, rasa, delovni status, področje dela, regija in kraj bivanja (mesto/podeželje). Selwyn (2004), ki izhaja iz Bourdieujeve teorije kapitala, predpostavlja, da posameznikov ekonomski, kulturni in socialni kapital lahko pomaga pojasniti stopnjo uporabe različnih tehnologij. Iz (2012) modela E. Helsper pa sledi, da so dimenzije materialnega dostopa pogojene s količino virov v štirih skupinah, tj. z ekonomskimi, kulturnimi, socialnimi in osebnostnimi viri.

Empirične študije, ki so proučevale neenakosti v dostopu do interneta med uporabniki, se osredotočajo predvsem na kakovost, lokacijo ali vseprisotnost dostopa. Kvalitativne študije poročajo, da je nizka kakovost dostopa (počasna internetna povezava ali počasna, zastarela oz. pokvarjena strojna ali programska oprema) značilna predvsem za posameznike z nizkimi dohodki (Eynon in Geniets, 2015; Gonzales, 2016). V kvantitativnih študijah so nekateri avtorji kakovost dostopa merili z lokacijo dostopa. Eynon in Helsper (2015), ki sta proučevali dostop do interneta med odraslimi, poročata, da sta dostop od doma kot tudi večje število lokacij dostopa povezana s prisotnostjo otrok v gospodinjstvu, izobrazbo, socialno-ekonomskim statusom, starostjo in socialno izolacijo. Podobno sta v študiji med mladimi Livingstone in Helsper (2007) odkrili, da starost, spol in socialno-ekonomski status družine vplivajo na vrsto dostopa (dostop doma, širokopasovna povezava do interneta ali dostop v otroški sobi).

Rezultati študije, v kateri so Mossberger in sodelavci (2012) proučevali razlike med ameriškimi uporabniki interneta, ki imajo samo dostop na mobilnem telefonu, in tistimi s širokopasovnim dostopom od doma, pa

kažejo, da so uporabniki samo mobilnega dostopa bolj verjetno manj izobraženi, temnopolti in imajo nižje dohodke. Lee in sodelavci (2015), ki so proučevali dejavnike dostopa med uporabniki interneta v Koreji, so razlikovali med uporabniki z žičnim dostopom, žičnim in mobilnim dostopom ter uporabniki, ki so imeli žični, brezžični in mobilni dostop. Kot dejavnike dostopa navajajo spol, starost, dohodek, stopnjo avtonomije in digitalne veščine. V zvezi z Armenijo pa Pearce in Rice (2013) navajata, da imajo v primerjavi z uporabniki, ki do interneta dostopajo na mobilnih telefonih in osebnih računalnikih, tisti, ki dostopajo samo na mobilnih telefonih, nižji ekonomski status, medtem ko so tisti, ki dostopajo samo na osebnih računalnikih, starejši.

Dejavnike dostopa na različnih napravah (namizni računalnik, prenosni računalnik, tablični računalnik, pametni telefon, pametni televizor in igralna konzola) sta med nizozemskimi uporabniki interneta proučevala van Deursen in van Dijk (2018), ki navajata, da moški bolj verjetno kot ženske uporabljajo namizne računalnike, pametne televizorje in igralne konzole, medtem ko ženske bolj verjetno uporabljajo tablične računalnike. Starost je pozitivno povezana z uporabo namiznih in tabličnih računalnikov in negativno z uporabo preostalih naprav. Vpliv delovnega statusa ni bil značilen le pri uporabi pametnih telefonov in igralne konzole, medtem ko je bil značilen vpliv uporabe zaznan pri uporabi prenosnih računalnikov in igralnih konzol. Zakonski stan vpliva na uporabo tabličnih računalnikov in pametnih telefonov, dohodek pa ima pozitiven vpliv na uporabo tabličnih računalnikov ter pametnih telefonov in televizorjev. Drugi značilni dejavniki oblik dostopa so še količina in kakovost podpore pri uporabi interneta ter odnos do interneta.

Študije so poleg tega pokazale, da je vseprisotnost dostopa, ki je največkrat merjena kot skupno število dostopnih točk (število naprav in lokacij dostopa), povezana s socialno-ekonomskim statusom, izobrazbo in starostjo (Ihm in Hsieh, 2015; Livingstone in Helsper, 2007; Peter in Valkenburg, 2006). Če povzamemo, omenjene študije kažejo predvsem na to, da so različne oblike dostopa do interneta močno povezane s sociodemografskimi dejavniki, predvsem s starostjo, izobrazbo ter dohodki oz. socialno-ekonomskim statusom posameznika.

Raziskovalna vprašanja

Obstoječe študije neenakosti dostopa do interneta so dostop večinoma merile kot dostop na posameznih lokacijah, nekatere pa so se osredotočile na vrste internetne povezave ali različne internetno podprte naprave. V splošnem pa so študije povzele dihotomično razumevanje dostopa in proučevale, ali ima posameznik določene oblike dostopa ter njihove dejavnike.

Ker v slovenskem kontekstu podobna študija še ni bila izvedena, je naše prvo raziskovalno vprašanje (v nadaljevanju RV1), na katerih napravah uporabniki dostopajo do interneta in kateri so dejavniki posameznih oblik dostopa. V nadaljevanju študije se osredotočamo na pogostost dostopa na posameznih napravah, saj imajo navadno uporabniki interneta možnost dostopa z več različnih naprav, ki pa jih lahko uporabljajo različno pogosto. Sprašujemo se (drugo raziskovalno vprašanje, v nadaljevanju RV2), kateri dejavniki določajo pogostost rabe posamezne naprave.

Ker obstoječe študije kažejo, da so glavni dejavniki dostopa sociodemografski, zlasti starost, izobrazba in socialno-ekonomski status, nas zanima (tretje raziskovalno vprašanje, v nadaljevanju RV3), ali sociodemografski dejavniki pojasnijo večji delež variabilnosti pri napovedovanju posvajanja posameznih oblik dostopa ali pri napovedovanju pogostosti njihove rabe. Upoštevajoč van Dijkov (2005) model zaporednih vrst dostopa do tehnologij, ki predpostavlja, da mora uporabnik po tem, ko pridobi materialni dostop do interneta, pridobiti še določene digitalne veščine, da lahko doseže smiselno uporabo interneta, si zastavljamo še četrto raziskovalno vprašanje (v nadaljevanju RV4), in sicer nas zanima, ali raven posameznikovih digitalnih veščin vpliva na pogostost rabe posameznih oblik dostopa do interneta.

Metode

Na zastavljena raziskovalna vprašanja smo odgovorili s pomočjo analize sekundarnih podatkov, zbranih v raziskavi Slovensko javno mnenje 2018 (v nadaljevanju SJM) (Hafner-Fink et al., 2019). Raziskava je bila izvedena na podlagi metod in pristopa longitudinalnega programa SJM med marcem in junijem 2018. Vprašalnik SJM18/1 je sestavljalo več tematskih modulov, med njimi tudi raziskava o uporabi novih tehnologij in interneta, ki so jo zasnovali raziskovalci Centra za družboslovno informatiko, FDV UL. Tematski modul je utemeljen na teorijah digitalnih neenakosti in zajema indikatorje o oblikah dostopa do interneta in digitalnih veščinah, ki so uporabljeni v tem članku. Demografska vprašanja so bila del osnovnega instrumenta raziskave. Populacijo so sestavljali vsi prebivalci Republike Slovenije, ki so bili na dan začetka raziskave (1. marec 2018) stari 18 let ali več. Zgornja starostna meja ni bila postavljena. Izbor enot (oseb), ki so bile vključene v izhodiščni vzorec (N=2000), je bil izveden na podlagi Centralnega registra prebivalcev Slovenije. V celoti je bilo izvedenih 1047 anket (stopnja odgovora 57%). Struktura vzorca je prikazana v tabeli 1, kjer so predstavljene glavne sociodemografske značilnosti celotnega vzorca in značilnosti podvzorca uporabnikov interneta (N=814), na katerem so izvedene analize, predstavljene v tem članku. Uporabniki interneta so tisti, ki so na vprašanje

»Kdaj ste nazadnje uporabljali internet? Upoštevajte uporabo interneta prek računalnika, mobilnega telefona ali druge naprave« odgovorili »V zadnjih 3 mesecih«.

Tabela 1: STRUKTURA VZORCA

Spremenljivka	Kategorije	Celotni vzorec		Uporabniki interneta	
		<i>N^a</i>	%	<i>N^a</i>	%
Spol	moški	509	48,6	403	49,5
	ženski	538	51,4	411	50,5
Starost	18–30 let	170	16,2	170	20,9
	31–45 let	261	24,9	258	31,7
	46–60 let	276	26,4	242	29,7
	več kot 60 let	340	32,5	144	17,7
Izobrazba	osnovna šola ali manj	177	17,0	65	8,0
	poklicna šola	225	21,6	143	17,7
	srednja šola	321	30,8	296	36,5
	višja, visoka šola	318	30,6	306	37,8
Delovni status	zaposlen, samozaposlen	567	54,2	547	67,2
	nezaposlen	41	3,9	30	3,7
	v izobraževanju	75	7,2	75	9,2
	upokojenec	315	30,0	132	3,7
	drugo (trajno delovno nezmožen, gospodinjec, drugo)	49	4,7	30	16,2
Število otrok v gospodinjstvu	noben	706	67,4	495	60,8
	en ali več	341	32,6	319	39,2
Zakonski stan	poročen, izvenzakonska skupnost	723	69,6	594	73,6
	ločen, razvezan, vdovec	139	13,4	52	6,4
	samski	177	17,0	161	20,0
Kraj bivanja	mesto	481	46,1	388	47,9
	podeželje	562	53,9	422	52,1
Skupaj		1047	100	814	100

Opomba: ^aVelikosti enot pri posamezni spremenljivki se spreminjajo zaradi razlik v številu veljavnih odgovorov, ki so posledica neodgovorov respondentov.

Vir: Hafner-Fink, Mitja, et al. (2018): SJM (2018/1).

Merjenje

Dostop do interneta je bil merjen z vprašanjem, ki se nanaša na pogostost uporabe posameznih z internetom podprtih naprav, in sicer: »Na lestvici, kjer 1 pomeni 'nikoli' in 6 'večkrat na dan', ocenite, kako pogosto ste za zasebne namene v zadnjih 12 mesecih do interneta dostopali na naslednjih napravah.« V analizo so vključeni odgovori za štiri specifične naprave: (1) na namiznem ali prenosnem računalniku; (2) na mobilnem telefonu; (3) na tabličnem računalniku; (4) na pametnem televizorju oz. »smart TV«. Za potrebe analize smo vrednosti rekodirali od 0 do 5, kjer 0 pomeni, da uporabnik posamezne oblike dostopa nima oz. je ne uporablja, vrednosti od 1 do 5 pa predstavljajo pogostost dostopa na posamezni napravi (1 = manj kot enkrat na mesec; 2 = vsaj enkrat na mesec; 3 = vsaj enkrat na teden; 4 = vsak dan ali skoraj vsak dan; 5 = večkrat na dan).

Uporabnikove digitalne veščine so merjene z eno od dimenzij lestvice »Internet skills scale« (v nadaljevanju ISS; van Deursen et al., 2016). ISS je celostni merski instrument za merjenje petih dimenzij digitalnih veščin: upravljaljske, informacijsko navigacijske, socialne, ustvarjalne in mobilne veščine. V linearni regresijski model je vključena spremenljivka upravljaljske veščine, ki jih avtorji ISS ter predhodne študije (van Deursen in van Dijk, 2011; van Dijk in van Deursen, 2014) razumejo kot »veščine za upravljanje digitalnih medijev« (van Deursen et al., 2016: 806). Upravljaljske veščine se navezujejo na ravnanje z napravami in spletnimi okolji. So prvi sklop veščin, ki naj bi jih uporabnik usvojil, in zato lahko pomembno vplivajo na pogostost rabe posameznih naprav. Upravljaljske veščine je merilo naslednje vprašanje s petimi trditvami: »Na lestvici od 1 (sploh ne drži) do 5 (povsem drži) ocenite, koliko za vas osebno držijo naslednje trditve: Znete odpreti datoteke, ki ste jih prenesli s spleta; Znete prenesti oz. shraniti sliko, ki jo najdete na spletu; Znete uporabljati tipke za bližnjice (npr. CTRL-C za kopiranje, CTRL-S za shranjevanje); Znete odpreti nov zavihek v spletnem brskalniku; Znete dodati spletno stran med priljubljene zaznamke.« Za potrebe analize smo ustvarili spremenljivko upravljaljske veščine, ki predstavlja uporabnikovo povprečno vrednost na vseh petih trditvah ($M=4,3$; $SD=1,14$; Cronbachova $\alpha=0,93$).

V empirično analizo je bil vključen tudi nabor sociodemografskih indikatorjev, ki so bili merjeni s standardnimi vprašanji SJM. Vse kategorične spremenljivke, ki so bile vključene v analizo, in njihove deskriptivne vrednosti so prikazane v tabeli 1. V analizah smo uporabili tudi dva številska indikatorja: povprečni neto mesečni dohodek posameznika ($M=901,1$; $SD=635,99$) in samoocenjeni socialni status posameznika (lestvica od 1 do 10; $M=5,9$; $SD=1,52$).

Rezultati

Oblike dostopa: deskriptivna analiza

V analizi preučujemo štiri oblike dostopa do interneta, ki so vezane na specifične naprave, in sicer dostop na namiznem ali prenosnem računalniku, dostop na mobilnem telefonu, dostop na tabličnem računalniku in dostop na pametnem televizorju. Vsaka naprava omogoča svojevrstno uporabniško izkušnjo in stopnjo avtonomije. Na osnovi primerjave aritmetičnih sredin in standardnih odklonov za štiri oblike dostopa (tabela 2) ugotavljamo, da slovenski uporabniki interneta v največji meri dostopajo do interneta na namiznem ali prenosnem računalniku (92%), sledi dostop na mobilnem telefonu, ki ga ima že več kot 80% uporabnikov. Manj razširjena pa sta dostop na tabličnem računalniku, ki ga ima ena tretjina uporabnikov (35%), in dostop na pametnem televizorju, ki ga ima vsak peti uporabnik interneta v Sloveniji (22%). Kar se tiče pogostosti dostopa na posamezni napravi med tistimi, ki določeno napravo uporabljajo, prednjači uporaba mobilnih telefonov. V povprečju uporabniki dostopajo do interneta prek mobilnega telefona vsak dan ali skoraj vsak dan oz. večkrat na dan ($M=4,4$), medtem ko je povprečna raba računalnikov nekoliko nižja, a ostaja blizu vsakodnevne rabe ($M=3,9$). Tisti, ki uporabljajo tablične računalnike, v povprečju poročajo o uporabi vsaj enkrat na teden ($M=3,2$), medtem uporabniki pametnih televizorjev v povprečju poročajo o dostopu do interneta prek te naprave nekajkrat na mesec ($M=2,8$).

Tabela 2: PORAZDELITVE IN OPISNE STATISTIKE ODVISNE SPREMENLJIVKE

Spremenljivka	Kategorija	Dostop		Pogostost rabe	
		N ^a	%	M	SD
Dostop na namiznem ali prenosnem računalniku	Da	747	92,0	3,9	1,15
	Ne	65	8,0		
Dostop na mobilnem telefonu	Da	677	83,2	4,4	0,92
	Ne	137	16,8		
Dostop na tabličnem računalniku	Da	285	35,1	3,2	1,47
	Ne	528	64,9		
Dostop na pametnem televizorju	Da	182	22,4	2,8	1,37
	Ne	631	77,6		
Skupaj		814	100		

Opomba: ^aVelikosti enot pri posamezni spremenljivki se spreminjajo zaradi razlik v številu veljavnih odgovorov, ki so posledica neodgovorov respondentov.

Vir: Hafner-Fink, Mitja, et al. (2018): SJM (2018/1).

Dejavniki oblik dostopa: binarna logistična regresija

Z namenom preverjanja RV1, ki sprašuje, kateri so statistično značilni sociodemografski dejavniki posameznih oblik dostopa do interneta, smo izvedli štiri binarne logistične regresijske modele (tabela 3). Modeli na podlagi kontrolnih spremenljivk napovedujejo verjetnost, da respondent sodi v eno od dveh kategorij (ima dostop ali ga nima) izbranih štirih odvisnih spremenljivk (dostop na namiznem/prenosnem računalniku, mobilnem telefonu, tabličnem računalniku in pametnem televizorju). Analize kažejo, da nam je s sociodemografskimi spremenljivkami uspelo pojasniti 15 % (McFaddnov R^2) variabilnosti pri uporabnikih namiznih ali prenosnih računalnikov, 26 % variabilnosti pri uporabnikih mobilnih telefonov, 5 % variabilnosti pri uporabnikih tabličnih računalnikov in 7 % variabilnosti pri uporabnikih pametnih televizorjev.

Med neodvisnimi spremenljivkami se pojavlja različna vloga v napovedi verjetnosti uporabe določene naprave za dostop do interneta. Opazimo statistično značilen vpliv spola le na dostop na namiznem/prenosnem računalniku ($Exp(b) = 0,450, p < 0,05$), kar z drugimi besedami pomeni, da je obet za tak dostop do interneta pri ženskah za 55 % manjši kot pri moških. Na dostop na namiznem/prenosnem računalniku statistično značilno vpliva tudi izobrazba, in sicer srednja ($Exp(b) = 3,346, p < 0,05$) in višja, visoka ($Exp(b) = 12,334, p < 0,001$), kar pomeni, da se za respondenta s končano srednjo šolo obet za dostop na računalniku poveča za faktor 3,346 (ali 234,6%), za respondenta s končano višjo ali visoko šolo pa za faktor 12,334 (ali 1133,4%) v primerjavi z respondenti, ki imajo končano osnovno šolo ali manj. Na dostop na namiznem/prenosnem računalniku statistično značilno vpliva še delovni status v izobraževanju ($Exp(b) = 23.307,250, p < 0,001$). Torej obet za dostop na računalniku se za osebo, ki je v izobraževanju, v primerjavi z osebo, ki je zaposlena oz. samozaposlena, poveča za faktor 23370,250.

Nadalje ugotavljamo, da na dostop na mobilnem telefonu statistično značilno vpliva le starost, in sicer starostna kategorija od 46 do 60 let ($Exp(b) = 0,111, p < 0,001$) in starostna kategorija nad 60 let ($Exp(b) = 0,028, p < 0,001$). To natančneje pomeni, da starejša ko je oseba, manjši je obet za dostop na mobilnem telefonu. Dostop na tabličnem računalniku statistično značilno pojasnjujeta dva indikatorja, in sicer delovni status nezaposlen ($Exp(b) = 3,565, p < 0,01$) in delovni status v izobraževanju ($Exp(b) = 2,544, p < 0,05$) ter dohodek ($Exp(b) = 1,001, p < 0,05$). Z drugimi besedami, obstaja večja verjetnost, da bodo dostop na tablici imele osebe, ki so nezaposlene ali v izobraževanju, kot pa osebe, ki so zaposlene ali samozaposlene. Na verjetnost dostopa na tabličnem računalniku vpliva tudi dohodek: višji dohodek osebe poveča obet za faktor 1,001. Na dostop na pametnem televizorju statistično

značilno vpliva le starost, in sicer kategoriji od 46 do 60 let ($Exp(b) = 0,282$, $p < 0,01$) in nad 60 let ($Exp(b) = 0,0213$, $p < 0,001$). Ponovno vidimo, da se z višanjem starosti obet za dostop na pametnem televizorju manjša.

Dejavniki pogostosti dostopa: multivariatna linearna regresija

Da bi odgovorili na zadnji dve raziskovalni vprašanji (RV3 in RV4), smo uporabili še multiplo linearno regresijo, kjer smo neodvisne spremenljivke, ki so bile kategorične merske lestvice (spol, starost, izobrazba, delovni status, otroci v gospodinjstvu, zakonski stan in kraj bivanja), transformirali v umetne spremenljivke (angl. *dummy variables*). Nato smo za vsakega izmed tipov dostopa naredili dva regresijska modela, in sicer model, s katerim smo preverjali moč sociodemografskih dejavnikov pri napovedovanju pogostosti rabe posameznih oblik dostopa, in model, s katerim smo poleg sociodemografskih dejavnikov pri napovedovanju pogostosti rabe posameznih oblik dostopa preverili še raven posameznikovih digitalnih upravljaljskih veščin (v nadaljevanju digitalne veščine).

Rezultati kažejo (glej tabelo 4), da se linearni regresijski modeli (z izjemo modela *pogostost dostopa na pametnem televizorju*²) statistično značilno prilegajo podatkom (npr. $F = 4,612$, $p < 0,01$), z njim pa lahko pojasnimo od 7,9 do 13,7% variabilnosti pogostosti rabe posameznih oblik dostopov do interneta. Opazimo lahko tudi, da vključitev kontrolne spremenljivke »digitalne veščine« v vseh modelih poveča delež variabilnosti (razlik) odvisne spremenljivke, ki jo pojasnjujemo z neodvisnimi spremenljivkami, in sicer za 4,3 odstotne točke v modelu pogostost dostopa na namiznem/prenosnem računalniku, za 2,9 odstotne točke v modelu pogostost dostopa na mobilnem telefonu in za 0,2 odstotne točke v modelu pogostost dostopa na tabličnem računalniku. V nadaljevanju se zato osredotočamo le na interpretacije modela, ki vsebuje sociodemografske spremenljivke in spremenljivko digitalne veščine.

Rezultati v tabeli 4 kažejo, da na pogostost rabe namiznega ali prenosnega računalnika za dostop do interneta statistično značilno vplivajo naslednje spremenljivke: starost v kategoriji od 31 do 45 let ($\beta = 0,183$, $p < 0,01$), v kategoriji od 46 do 60 let ($\beta = 0,180$, $p < 0,01$) in v kategoriji nad 60 let ($\beta = 0,270$, $p < 0,01$), dohodek ($\beta = 0,0002$, $p < 0,05$) ter digitalne veščine ($\beta = 0,280$, $p < 0,001$). Z drugimi besedami to pomeni, da bodo (bolj verjetno) namizni ali prenosni računalnik za dostop do interneta bolj pogosto uporabljale osebe srednjih let ali starejše osebe, ki spadajo v višji dohodkovni razred

² Linearni regresijski model pogostost dostopa na pametnem televizorju se podatkom ne prilega statistično značilno, zato je verjetnost napačnih zaključkov na podlagi omenjenega modela velika. Rezultatov modela v nadaljevanju ni smiselno interpretirati in zato niso prikazani v tabeli 4.

Tabela 3: OCENJENI VPLIVI SOCIODEMOKRAFSKIH INDIKATORJEV NA POSAMEZNE OBLIKE DOSTOPA DO INTERNETA

	Dostop na namiznem ali prenosnem računalniku		Dostop na mobilnem telefonu		Dostop na tabličnem računalniku		Dostop na pametnem televizorju	
	Exp(<i>b</i>)	SE	Exp(<i>b</i>)	SE	Exp(<i>b</i>)	SE	Exp(<i>b</i>)	SE
Spol (moški)								
ženski	0,450*	0,359	1,013	0,259	1,074	0,188	0,879	0,212
Starost (18–30 let)								
31–45 let	0,866	0,482	0,415	0,434	1,197	0,263	0,547	0,279
46–60 let	0,803	0,394	0,111***	0,348	0,693	0,253	0,282***	0,284
več kot 60 let	1,129	0,569	0,028***	0,572	0,607	0,142	0,213*	0,189
Izobrazba (osnovna ali manj)								
poklicna	1,185	0,501	1,075	0,429	1,431	0,285	0,518	0,333
strednja	3,346*	0,524	2,096	0,431	1,701	0,255	0,708	0,279
višja, visoka	12,334***	0,680	2,492	0,473	2,001	0,291	0,723	0,317
Delovni status (zaposlen, samozaposlen)								
nezaposlen	0,921	0,776	0,511	0,614	3,565**	0,450	0,743	0,554
v izobraževanju	23307,250***	0,0001	2,304	0,834	2,544*	0,396	1,069	0,397
upokojenec	0,656	0,798	1,067	0,522	1,274	0,236	0,629	0,250
drugo	0,886	0,752	0,847	0,598	1,475	0,507	1,914	0,521
Dohodek	1,000	0,0005	1,001	0,0004	1,001*	0,0002	1,000	0,0002
Otroci v gospodinjstvu (ne)								
da	0,561	0,441	1,441	0,368	0,991	0,222	0,883	0,242
Zakonski stan (poročen, izvenzakonska skupnost)								
ločen, vdovec	0,426	0,476	1,581	0,402	0,486	0,400	0,826	0,477
samski	2,337	0,744	1,152	0,452	0,780	0,276	0,814	0,295
Kraj bivanja (mesto)								
podeželje	1,296	0,339	0,988	0,257	0,838	0,176	0,960	0,198
Socialni status	1,099	0,117	1,096	0,090	1,048	0,058	1,074	0,062
Konstanta	4,166	0,829	6,693	0,631	0,153**	0,241	0,574	0,259
McFaddnov (pseudo) R ²	0,15		0,26		0,05		0,07	
Negelkerke R ²	0,19		0,35		0,09		0,11	

Opomba: **p* < 0,05; ***p* < 0,01; ****p* < 0,001, referenčne kategorije so v (). *N* = 642.

Vir: Hafner-Fink, Mitja, et al. (2018): SJM (2018/1).

in imajo višjo raven digitalnih veščin. Nekoliko drugačno sliko lahko opazimo pri uporabi mobilnih telefonov, in sicer dobljeni rezultati nakazujejo, da obstaja večja verjetnost, da bodo za dostop do interneta mobilne telefone bolj pogosto uporabljale mlajše osebe, saj so standardizirani regresijski koeficienti pri vseh starostnih kategorijah (31–45 let, 46–60 let in nad 60 let) statistično značilno negativni. Prav tako pa bodo mobilne telefone bolj pogosto uporabljale osebe, ki spadajo v višji dohodkovni razred ($\beta = 0,131$, $p < 0,05$) in so digitalno bolj vešče ($\beta = 0,216$, $p < 0,001$). Nazadnje v zvezi s pogostostjo rabe tabličnega računalnika za dostop do interneta lahko na podlagi statistično značilnih standardiziranih regresijskih koeficientov razberemo naslednje: za osebe, ki so v višjem dohodkovnem razredu ($\beta = 0,197$, $p < 0,05$) in nimajo otrok ($\beta = -0,187$, $p < 0,05$), je bolj verjetno, da bodo za dostop do interneta bolj pogosto uporabljale tablični računalnik. Predstavljene rezultate za model pogostost dostopa na tabličnem računalniku je treba jemati z dobršno mero previdnosti, saj je vrednost prilagojenega R^2 relativno nizka.

Razprava

614

Eden osrednjih namenov članka je bil pojasniti, kakšne oblike dostopa do interneta imajo slovenski uporabniki interneta, kako pogosto jih uporabljajo ter kateri so glavni dejavniki posvajanja in pogostosti rabe posameznih oblik dostopa. Z obravnavo štirih raziskovalnih vprašanj smo prišli do štirih glavnih ugotovitev, o katerih v nadaljevanju podrobneje razpravljamo.

Prvič, v Sloveniji sta glavni obliki dostopa do interneta dostop na namiznem/prenosnem računalniku in dostop na mobilnem telefonu, ki ju uporablja velika večina uporabnikov interneta. Le tretjina oz. petina uporabnikov interneta pa do interneta dostopa na tabličnem računalniku ali pametnem televizorju. Ti podatki so deloma primerljivi z uporabo različnih oblik dostopa v drugih evropskih državah, kot na primer na Nizozemskem (van Deursen in van Dijk, 2018) in v Veliki Britaniji (Ofcom, 2018), kjer sta glavni obliki dostopa prav tako osebni računalnik in mobilni telefon, nekoliko višja pa je stopnja dostopa na tabličnem računalniku in pametnem televizorju.

Dejavniki dostopa se v Sloveniji razlikujejo med posameznimi oblikami dostopa. V skladu z literaturo in obstoječimi študijami, ki smo jih predstavili v uvodu tega prispevka, so glavni dejavniki dostopa starost, izobrazba in delovni status. Natančneje, v Sloveniji se obeti za dostop na pametnem telefonu in pametnem televizorju nižajo z višanjem starosti. Rezultat ni presenetljiv, saj je bila starost skozi zgodovino posvajanja in rabe IKT venomer eden od najbolj značilnih dejavnikov poznega posvajanja tehnologij (Dolničar et al., 2014). Zanimivo pa starost nima vpliva na dostop na namiznem/

Tabela 4: STANDRADIZIRANI KOEFICIENTI MULTIPLIH LINEARNIH REGRESIJSKIH MODELOV

	Pogostost dostopa na namiznem ali prenosnem računalniku		Pogostost dostopa na mobilnem telefonu		Pogostost dostopa na tabličnem računalniku	
	Demo.	Demo. + večšine	Demo.	Demo. + večšine	Demo.	Demo. + večšine
	β	β	β	β	β	β
Spol (moški)						
ženski	-0,055	-0,045	0,043	0,067	-0,044	-0,069
Starost (18–30 let)						
31–45 let	0,150*	0,183**	-0,171*	-0,161*	-0,077	-0,110
46–60 let	0,109	0,180**	-0,253***	-0,213**	0,074	0,043
več kot 60 let	0,148	0,270**	-0,280***	-0,219**	0,047	0,007
Izobrazba (osnovna ali manj)						
poklicna	-0,040	-0,066	-0,063	-0,083	-0,083	-0,113
srednja	0,257***	0,147	0,082	-0,018	0,086	0,092
višja, visoka	0,267**	0,112	0,089	-0,043	0,108	0,118
Delovni status (zaposlen, samozaposlen)						
nezaposlen	0,013	0,027	0,025	0,026	0,111	0,108
v izobraževanju	0,124*	0,102	0,036	0,024	0,065	0,058
upokojenec	-0,036	-0,047	0,033	0,040	0,055	0,055
drugo	0,073	0,071	-0,029	-0,023	0,044	0,046
Dohodek	0,155**	0,120*	0,134*	0,131*	0,201*	0,197*
Otroci v gospodinjstvu (ne)						
da	-0,086	-0,113*	0,042	0,019	-0,171	-0,187*
Zakonski stan (poročen, izvenzakonska skupnost)						
ločen, vdovec	0,057	0,036	0,024	0,023	0,022	0,027
samski	0,042	0,013	0,018	-0,018	-0,140	-0,165
Kraj bivanja (mesto)						
podeželje	-0,003	0,002	-0,014	-0,005	0,092	0,070
Socialni status	0,023	-0,005	0,067	0,041	-0,011	-0,013
Digitalne večšine		0,280***		0,216***		-0,018
F	4,612***	6,107***	4,528***	5,307***	2,074**	2,027*
R ²	0,120	0,164	0,130	0,160	0,152	0,160
Prilagojeni R ²	0,094	0,137	0,101	0,130	0,079	0,081
N	594	581	534	521	214	210

Opomba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$, referenčne kategorije so v (), model dostop na pametnem televizorju ni prikazan, ker ni statistično značilen.

Vir: Hafner-Fink, Mitja, et al. (2018): SJM (2018/1).

prenosnem računalniku. Ta rezultat je lahko posledica tega, da sta oba tipa osebnega računalnika združena v eno kategorijo. Van Deursen in van Dijk (2018), ki sta ločila med namiznimi in prenosnimi računalniki, namreč pokažeta, da je starost pozitivno povezana z dostopom na namiznem računalniku

v vseh kategorijah, z dostopom na prenosnem računalniku pa negativno v starostni kategoriji od 51 do 65 let. Prav tako starost ni povezana z dostopom na tabličnem računalniku. Nadalje, v Sloveniji je dostop na namiznem/prenosnem računalniku zelo močno povezan z višjo stopnjo izobrazbe in delovnim statusom »v izobraževanju«. Vsebinsko rezultat ni presenetljiv, saj je uporaba računalnika sestavni del učnega procesa predvsem na višjih stopnjah izobraževanja, je pa magnituda vpliva izredno visoka. Presenetljivo je edini dejavnik dostopa na mobilnem telefonu starost, obenem pa ima ta model najvišji delež pojasnjene variance. Ta rezultat nakazuje, da postaja mobilni dostop do interneta univerzalna oblika dostopa, ki v splošnem ni povezana z različnimi sociodemografskimi dejavniki, razen s starostjo. Enako sicer velja tudi za dostop na pametnem televizorju, kjer je starost edini statistično značilen dejavnik, vendar ima ta model nižji delež pojasnjene variance. To nakazuje, da bi bilo treba model nadgraditi z dodatnimi indikatorji, ki so na primer povezani s posameznikovim življenjskim slogom in odnosom do IKT. Nazadnje, v zvezi s posvajanjem tabličnih računalnikov je presenetljiv rezultat, da so obeti dostopa na tabličnem računalniku v primerjavi z zaposlenimi posamezniki višji za tiste posameznike, ki so nezaposleni ali v izobraževanju. Možna razlaga tega rezultata je, da nezaposleni, pri katerih pričakujemo nižje mesečne prihodke kot pri zaposlenih, z dostopom na tabličnih računalnikih nadomeščajo dostop na namiznih/prenosnih računalnikih, ki so načeloma dražji. Pri posameznikih, ki so v izobraževanju, torej študentje, pa bi lahko to razlagali tudi z drugačnim življenjskim slogom obeh skupin, kjer dostop na tablici morda bolj ustreza študentskemu življenjskemu slogu.

Drugič, uporabniki interneta v Sloveniji do interneta najpogosteje dostopajo prek mobilnih telefonov. Glavni dejavniki pogostosti dostopa pa so starost, dohodek, prisotnost otrok v gospodinjstvu ter digitalne veščine. Primerljive študije, ki bi proučevala pogostost dostopa na posameznih napravah, nismo identificirali, zato rezultatov ne moremo postaviti v širši kontekst. Tudi pri pogostosti dostopa na različnih napravah opazimo zanimiv vpliv starosti, ki je pozitiven pri rabi namiznih/prenosnih računalnikov ter negativen pri rabi mobilnih telefonov. V primerjavi z mlajšimi starejši bolj pogosto dostopajo do interneta na namiznih/prenosnih računalnikih ter manj pogosto na mobilnih telefonih. Zanimivo je, da ima dohodek pozitiven vpliv na pogostost dostopa na vseh treh napravah, medtem ko je bil pri napovedovanju posvajanja oblik dostopa njegov vpliv značilen le v modelu za tablične računalnike. Rezultati kažejo, da tisti z več dohodki pogosteje dostopajo tako na namiznih/prenosnih, tabličnih računalnikih kot tudi na mobilnih telefonih. Na tem mestu je treba poudariti, da se je vprašanje o pogostosti dostopa nanašalo na pogostost dostopa v zasebne namene. Dobljen rezultat je tako morda dejansko povezan s širšim

življenjskim slogom posameznika in njegovimi vzorci potrošnje, ki lahko določajo, kako pogosto nekdo dostopa do interneta. Na primer Li (2015) je nakazal pomemben vpliv življenjskega sloga na posvajanje informacijskih in zabavnih tehnologij. Za preverbo te hipoteze bi bilo treba v model vključiti dodatne neodvisne indikatorje. Podobna razlaga, ki se navezuje na življenjski slog posameznika, bi veljala tudi za rezultat, da ima prisotnost otrok v gospodinjstvu negativen vpliv na pogostost dostopa na namiznem/prenosnem in tabličnem računalniku, vendar ne na pogostost dostopa na mobilnem telefonu.

Tretjič, sociodemografski dejavniki pojasnijo več variance pri napovedovanju posvajanja posameznih oblik dostopa kot pa pri napovedovanju pogostosti dostopa na posamezni napravi. Na podlagi primerjave vrednosti McFaddnov R^2 koeficientov modelov binarnih logističnih regresij in vrednosti prilagojenih R^2 koeficientov multiplih logističnih regresijskih modelov smo ugotovili, da je delež pojasnjene variance pri napovedovanju posvajanja dostopa preko namiznega/prenosnega računalnika in preko mobilnega telefona večji v primerjavi z deležem pojasnjene variance pri napovedovanju pogostosti dostopa na namiznem/prenosnem računalniku in mobilnem telefonu. Modela za posvajanje dostopa in pogostost dostopa na tabličnem računalniku pa sta po deležu pojasnjene variance primerljiva, a je treba opozoriti, da sta oba deleža relativno majhna. Poudariti je treba tudi, da koeficient McFaddnov R^2 logistične regresije ni popolnoma enakovreden koeficientu prilagojeni R^2 linearne regresije. Ocene modela (tj. McFaddnov R^2) iz logistične regresije so namreč ocene največje verjetnosti (angl. *maximum likelihood*), ki so bile pridobljene z iterativnim procesom. Te ocene v primerjavi z ocenami modelov linearne regresije (tj. prilagojeni R^2) ne predstavljajo deleža pojasnjene variance, ampak prileganje modela (angl. *improvement in model likelihood*). Kljub temu pa se v literaturi zelo pogosto uporabljajo kot približki prilagojenega R^2 (angl. *pseudo-R^2*), zaradi česar smo jih uporabili tudi v naši analizi tretjega raziskovalnega vprašanja (Hemmert et al., 2018). Na podlagi analize smo namreč prišli do zanimive ugotovitve, ki nakazuje, da se je problematika socialne izključenosti, ki se odraža v digitalni izključenosti, prenesla iz digitalnega razkoraka prve stopnje (nanašajoč se na neuporabnike/uporabnike interneta) na digitalni razkorak druge stopnje, ki zajema neenakosti med uporabniki interneta. Obstoječe študije so digitalni razkorak druge stopnje identificirale v odnosu do digitalnih veščin (npr. Hargittai, 2002; Hargittai, 2010) in uporabe interneta (npr. Büchi et al., 2016; van Deursen et al., 2015), naš prispevek pa nakazuje, da se druga stopnja digitalnega razkoraka tiče tudi materialnega dostopa do interneta, torej posvajanja različnih oblik dostopa med uporabniki interneta. Podoben sklep sta v svoji študiji predstavila tudi van Deursen in van Dijk (2018).

Četrtrič, raven posameznikovih digitalnih veščin ima močan statistično značilen vpliv na pogostost dostopa na namiznem/prenosnem računalniku in na mobilnem telefonu. Ta ugotovitev je v skladu s konceptualnim modelom zaporednih vrst dostopa do IKT (van Dijk, 2005) in z mnogimi študijami, ki kažejo pozitiven odnos med posameznikovo ravno digitalnih veščin in različnimi vrstami digitalnega udejstvovanja (npr. van Deursen et al., 2017; Dodel in Mesch, 2018; Hargittai in Litt, 2011). Izredno zanimiv pa je rezultat, da raven digitalnih veščin ni povezana s pogostostjo dostopa na tabličnem računalniku. To lahko razumemo na način, da med tretjino slovenskih uporabnikov interneta, ki do interneta dostopajo na tabličnih računalnikih, raven digitalnih veščin nima vpliva na to, kako pogosto do interneta dostopajo na tablicah. Upoštevajoč, da ima model nizek delež pojasnjene variance, lahko sklepamo, da na rabo tablic vplivajo drugi dejavniki. Kateri so ti dejavniki, pa ostaja zanimivo raziskovalno vprašanje za prihodnje študije neenakosti materialnega dostopa do interneta.

Nazadnje želimo poudariti, da se zavedamo tudi nekaterih metodoloških omejitev naše študije, posebno morebitnega prekrivanja pomembnih povezav (interakcij) med spremenljivkami. Z drugimi besedami, za pravilno razumevanje digitalnega razkoraka je potrebna tako jasna konceptualna osnova (upoštevanje vseh ustreznih tehnologij, enote opazovanja, dostopa, načina uporabe, ovir, narave študije itd.) kot tudi ustrezen metodološki pristop. Pri neeksperimentalnih raziskavah namreč nikoli ne vemo, ali obstaja druga (dodatna) spremenljivka, ki bi spremenila ugotovitve analize. Zato je treba poleg ustreznega metodološkega pristopa skrbno izbrati ustrezne spremenljivke, ki temeljijo na teoriji, saj je to ključni element za uspešno empirično raziskavo (Vehovar et al., 2006). Kljub temu, da smo v naši študiji izhajali iz teorije digitalnih neenakosti in analizirali precejšnje število spremenljivk, se zavedamo dejstva, da obstaja verjetnost, da bi z navezavo na druge sorode teorije in z upoštevanjem dodatnih spremenljivk lahko odkrili nove pomembne povezave (interakcije) med spremenljivkami.

Sklep

V predstavljeni študiji smo zaznali zanimive vzorce posvajanja in uporabe različnih oblik dostopa do interneta med slovenskimi uporabniki interneta. Celokupno zaznamo, da med slovenskimi uporabniki interneta obstajajo razlike v materialnem dostopu do interneta, ki jih sooblikujejo sociodemografski dejavniki. Natančneje, najbolj razširjeni obliki dostopa sta dostop na namiznem/prenosnem računalniku in na mobilnem telefonu, na katerem uporabniki do interneta dostopajo tudi najbolj pogosto. Na namiznem/prenosnem računalniku do interneta bolj verjetno dostopajo moški, bolj izobraženi posamezniki in tisti, ki so v izobraževanju (v primerjavi z

zaposlenimi oz. samozaposlenimi). Tako za dostop na mobilnem telefonu kot tudi za dostop na pametnem televizorju velja, da starejša ko je oseba, manjši so obeti za to obliko dostopa. Dostop na tabličnem računalniku pa je bolj verjeten med posamezniki z višjimi dohodki in posamezniki, ki so nezaposleni ali v izobraževanju (v primerjavi z zaposlenimi oz. samozaposlenimi). Ti rezultati nakazujejo, da so v Sloveniji vzorci digitalnih neenakosti druge stopnje med uporabniki interneta (razlike v oblikah dostopa) podobni vzorcem digitalnih neenakosti na prvi stopnji (razlike med uporabniki in neuporabniki interneta). Prevodnik in drugi (2011), ki so primerjali sociodemografske značilnosti uporabnikov in neuporabnikov interneta, namreč poročajo, da v Sloveniji internet še vedno v večji meri uporabljajo moški, mlajše osebe ter višje izobraženi.

Glavni dejavniki pogostosti dostopa na posameznih napravah so starost, dohodek, prisotnost otrok v gospodinjstvu in digitalne veščine, med katerimi imata starost in digitalne veščine najmočnejši vpliv. Zaskrbljujoč je predvsem vzorec izključenosti starajoče se populacije (starejših od 46 let) iz mobilnega dostopa do interneta. Ta vzorec smo zaznali tako pri samem posvajanju mobilnega dostopa kot tudi pri pogostosti njegove uporabe. Kakšne so posledice take izključenosti za starajočo se populacijo, bi moralo biti predmet prihodnjih raziskovanj na tem področju. Prav tako je treba v prihodnjih študijah dodatno raziskati, kako oz. na kakšen način v posameznih sociodemografskih skupinah digitalne veščine vplivajo na pogostost rabe različnih oblik dostopa. To vprašanje je še posebej relevantno v kontekstu poročila o e-kompetencah v Sloveniji, v katerem Vehovar in Prevodnik (2011) na podlagi Eurostatovih podatkov ugotavljata, da je razvitost specifičnih e-kompetenc v Sloveniji nad povprečjem EU v različnih skupinah uporabnikov interneta, razen pri starejših od 55 let, ki izrazito zaostajajo. Raziskovanje vpliva digitalnih veščin na uporabo različnih oblik dostopa do interneta po sociodemografskih skupinah lahko tako pomembno pripomore k uspešnejšemu oblikovanju politik na področju digitalnih neenakosti.

Nazadnje ugotavljamo, da sociodemografski dejavniki pojasnijo več variance pri napovedovanju posvajanja posameznih oblik dostopa kot pa pri napovedovanju pogostosti dostopa na posamezni napravi. Dejavniki socialne izključenosti tako ne vplivajo le na to, ali posameznik uporablja internet ali ne, ampak tudi na načine, kako uporabniki dostopajo do interneta. Predstavljeni rezultati pa nakazujejo tudi, da bi bilo treba raziskovanje neenakosti v posvajanju in uporabi materialnega dostopa do interneta nadgraditi s proučevanjem širšega nabora dejavnikov dostopa, ki niso vezani le na sociodemografske značilnosti posameznika, temveč se dotikajo posameznikovega življenjskega sloga, osebnosti in odnosa do IKT.

LITERATURA

- Büchi, Moritz, Natascha Just in Michael Latzer (2016): Modeling the Second-Level Digital Divide: A Five-Country Study of Social Differences in Internet Use. *New Media & Society* 18 (11): 2703–22.
- DiMaggio, Paul in Eszter Hargittai (2001): From the “digital Divide” to “Digital Inequality”: Studying Internet Use as Penetration Increases. Princeton, NJ: Princeton University.
- DiMaggio, Paul, Eszter Hargittai, Coral Celeste in Steven Shafer (2004): Digital Inequality: From Unequal Access to Differentiated Use., 355–400, in *Social inequality*, edited by K. Neckerman. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Dodel, Matias in Gustavo Mesch (2018): Inequality in Digital Skills and the Adoption of Online Safety Behaviors. *Information, Communication & Society* 21 (5): 712–28.
- Dolničar, Vesna, Katja Prevodnik in Vasja Vehovar (2014): Measuring the Dynamics of Information Societies: Empowering Stakeholders amid the Digital Divide. *The Information Society* 30 (3): 212–28.
- Eynon, Rebecca, in Anne Geniets (2015): The Digital Skills Paradox: How Do Digitally Excluded Youth Develop Skills to Use the Internet?. *Learning, Media and Technology* (April): 1–17.
- Eynon, Rebecca in Ellen J. Helsper (2015): Family Dynamics and Internet Use in Britain: What Role Do Children Play in Adults’ Engagement with the Internet? *Information, Communication & Society* 18 (2): 156–71.
- Gonzales, Amy (2016): The Contemporary US Digital Divide: From Initial Access to Technology Maintenance. *Information, Communication & Society* 19 (2): 234–48.
- Hargittai, Eszter (2010): Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the ‘Net Generation. *Sociological Inquiry* 80 (1): 92–113.
- Hargittai, Eszter (2002): Second-Level Digital Divide: Differences in People’s Online Skills. *First Monday* 7 (4).
- Hargittai, Eszter in Eden Litt (2011): The Tweet Smell of Celebrity Success: Explaining Variation in Twitter Adoption among a Diverse Group of Young Adults. *New Media and Society* 13 (5): 824–42.
- Helsper, Ellen J. (2012): A Corresponding Fields Model for the Links between Social and Digital Exclusion. *Communication Theory* 22 (4): 403–26.
- Hemmert, Giselmair A. J., Laura M. Schons, Jan Wieseke in Heiko Schimmelpfennig (2018): Log-Likelihood-Based Pseudo-R² in Logistic Regression. *Sociological Methods & Research* 47 (3): 507–31.
- Ihm, Jennifer in Yuli Patrick Hsieh (2015): The Implications of Information and Communication Technology Use for the Social Well-Being of Older Adults. *Information, Communication & Society* 18 (10): 1123–38.
- Lee, HyunJoo, Namsu Park in Yongsuk Hwang (2015): A New Dimension of the Digital Divide: Exploring the Relationship between Broadband Connection, Smartphone Use and Communication Competence. *Telematics and Informatics* 32 (1): 45–56.

- Li, Shu-Chu Sarrina (2015): Lifestyles and the Adoption of Information versus Entertainment Technologies: An Examination on the Adoption of Six New Technologies in Taiwan. *New Media & Society* 17 (10): 1696–714.
- Livingstone, Sonia in Ellen J. Helsper (2007): Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People and the Digital Divide. *New Media & Society* 9 (4): 671–96.
- Mossberger, Karen, Caroline J. Tolbert in Allison Hamilton (2012): Measuring Digital Citizenship: Mobile Access and Broadband. *International Journal of Communication* 6: 37.
- Mossberger, Karen, Caroline J. Tolbert in Mary Stansbury (2003): *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Ofcom (2018): *Adults' Media Use and Attitudes Report*. London, England: Ofcom. Dostopno prek https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0011/113222/Adults-Media-Use-and-Attitudes-Report-2018.pdf.
- Pearce, Katy E., in Ronald E. Rice (2013): Digital Divides from Access to Activities: Comparing Mobile and Personal Computer Internet Users. *Journal of Communication* 63 (4): 721–44.
- Peter, Jochen, in Patti M. Valkenburg (2006): Adolescents' Internet Use: Testing the 'Disappearing Digital Divide' versus the 'Emerging Digital Differentiation' Approach. *Poetics* 34 (4–5): 293–305.
- Prevodnik, Katja, Tina Činkole in Vasja Vehovar (2011): *Digitalni razkorak 2010*. Ljubljana. Dostopno prek http://www.ris.org/uploadi/editor/13067189172010_Neuporabniki_razlogi_RIS.pdf.
- Robinson, Laura, Sheila R. Cotten, Hiroshi Ono, Anabel Quan-Haase, Gustavo Mesch, Chen Wenhong, Schulz Jeremy, Timothy M. Hale in Michael J. Stern (2015): Digital Inequalities and Why They Matter. *Information, Communication & Society* 18 (5): 569–82.
- Rogers, Everett M. (2001): The Digital Divide. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 7 (4): 96–111.
- Selwyn, Neil (2004): Reconsidering Political and Popular Understandings of the Digital Divide. *New Media & Society* 6 (3): 341–62.
- van Deursen, Alexander J. A. M., in Jan A. G. M. van Dijk (2011): Internet Skills and the Digital Divide. *New Media & Society* 13 (6): 893–911.
- van Deursen, Alexander J. A. M., in Jan A. G. M. van Dijk (2018): The First-Level Digital Divide Shifts from Inequalities in Physical Access to Inequalities in Material Access. *New Media & Society*: 1–22.
- van Deursen, Alexander J. A. M., Jan A. G. M. van Dijk in Peter M. ten Klooster (2015): Increasing Inequalities in What We Do Online: A Longitudinal Cross Sectional Analysis of Internet Activities among the Dutch Population (2010 to 2013) over Gender, Age, Education, and Income. *Telematics and Informatics* 32 (2): 259–72.
- van Deursen, Alexander J. A. M., Ellen J. Helsper in Rebecca Eynon (2016): Development and Validation of the Internet Skills Scale (ISS). *Information, Communication & Society* 19 (6): 804–23.

- van Deursen, Alexander J. A. M., Ellen J. Helsper, Rebecca Eynon in Jan A. G. M. van Dijk (2017): The Compoundness and Sequentiality of Digital Inequality. *International Journal of Communication* 11: 452–73.
- van Dijk, Jan A. G. M. (2005): *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- van Dijk, Jan A. G. M. in Alexander J. A. M. van Deursen (2014): *Digital Skills: Unlocking the Information Society*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Vehovar, Vasja in Katja Vukčević (2001): *Digitalni Razkorak – Slovenija 2001*. Ljubljana. Dostopno prek <http://uploadi.www.ris.org/editor/DigitalniRazkorak.pdf>.
- Vehovar, Vasja, in Katja Prevodnik (2011): *E-kompetentni državljani Slovenije danes*. Ljubljana. Dostopno prek http://www.ris.org//uploadi/editor/1308110209DP1_e-kompetentnost.pdf.
- Vehovar, Vasja, Pavle Sicherl, Tobias Hüsing in Vesna Dolničar (2006): Methodological challenges of digital divide measurements. *Information Society* 22 (5): 279–90.

VIRI

- Eurostat (2018): European Commission > Eurostat > Digital Economy and Society > Data > Main Tables. Dostopno prek <http://ec.europa.eu/eurostat/web/digital-economy-and-society/data/main-tables>, 5. 12. 2018.
- Hafner-Fink, Mitja, Marjan Hočevar in Darja Grošelj (2019): *Ogledalo javnega mnenja, mednarodna raziskava Socialna omrežja in socialni viri (ISSP 2017), Vrednote prostora in okolja, Uporaba novih tehnologij/interneta [Podatkovna datoteka]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: SJM18/1. Dostopno prek <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm18/1/>, 5. 12. 2018.